

وقف مدرن

دکتر کیان فولادی

عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور

www.kotab.ir

انتشارات افقانی

سرشناسنامه	:	فولادی، کیان، ۱۳۵۵
عنوان و نام پدیدآور	:	وقف مدرن / نویسنده: کیان فولادی، ۱۳۵۵
مشخصات نشر	:	تهران: آقایی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	:	۱۷۱ رقی.
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۷۶۲۴-۱۰-۶
فهرست‌نویسی	:	فیبیا
رده‌بندی کنگره	:	BP ۱۹۳/۲
رده‌بندی دبویی	:	۲۹۷/۳۷۲
کتابشناسی ملی	:	۷۵۸۹۴-۰۱

موسسه انتشارات آقایی

عنوان: وقف مدرن
نویسنده: دکتر کیان فولادی
انتشارات آقایی
نوبت چاپ: اول ۱۴۰۰
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپخانه: سپیدان تهران
قیمت: ۵۴۰۰۰۰ ریال
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۶۲۴-۱۰-۶

کلیه حقوق محفوظ میماند.

نشر و پخش: تهران، میدان انقلاب، انتشارات آقایی

تماس: www.Entesharataghaei.ir 09124758603

۱	..... مقدمه	۱
	بخش اول: شناخت مفهوم وقف و نهادهای همگون در نظام حقوقی ایران،	
	انگلستان و فرانسه	
۲	..... فصل اول: شناخت نهاد وقف و پیشینه آن	۲
۲	..... گفتار اول - تبیین مفهوم وقف	۲
۲	..... مبحث اول: معنای لغوی وقف	۲
۳	..... مبحث دوم: معنای اصطلاحی وقف	۳
۶	..... گفتار دوم: پیشینه وقف	۶
۶	..... مبحث اول: وقف پیش از ظهور اسلام	۶
۶	..... مبحث دوم: وقف پس از ظهور اسلام	۶
۸	..... گفتار سوم: تبیین ماهیت وقف از دیدگاه فقه امامیه و حقوق ایران	۸
۸	..... مبحث اول: ایجاد وقف	۸
۹	..... مبحث دوم: نتیجه وقف	۹
۱۱	..... گفتار چهارم: شرایط مال موقوفه در فقه امامیه و حقوق ایران	۱۱
۱۱	..... مبحث اول: مال بودن و مالیت دانستن	۱۱
۱۱	..... بند اول: تبیین مفهوم مال	۱۱
۱۲	..... بند دوم: ویژگیها و شرایط مال	۱۲
۱۲	..... بند سوم: تبیین مفهوم مالیت	۱۲
۱۴	..... مبحث دوم: مخلوک بودن مال موقوفه	۱۴
۱۵	..... مبحث سوم: عین معین خارجی بودن مال موقوفه	۱۵
۱۵	..... مبحث چهارم: قابلیت قبض و اقباض دانستن موقوفه	۱۵
۱۶	..... مبحث پنجم: لزوم قابلیت بقا عین موقوفه در برابر انتفاع	۱۶
۱۸	..... فصل دوم: مطالعه نهاد «تراست» در نظام حقوقی انگلستان	۱۸
۱۸	..... گفتار اول: سابقه پیدایش تراست در حقوق کامن لا	۱۸
۲۰	..... گفتار دوم: تعریف تراست	۲۰
۲۲	..... گفتار سوم: شرایط ایجاد تراست	۲۲
۲۳	..... گفتار چهارم: اموال موضوع تراست	۲۳
۲۳	..... گفتار پنجم: موارد کاربرد و استفاده تراست	۲۳
۲۴	..... گفتار ششم: انواع تراست	۲۴

۲۵	مبحث اول: تراست خصوصی
۲۶	مبحث دوم: تراست عمومی یا خیریه
۲۷	مبحث سوم: تفاوت‌های میان تراست عمومی و خصوصی
۲۹	گفتار هفتم: تراستی (امین) و وظایف آن
۳۱	گفتار هشتم: مقایسه تطبیقی وقف در حقوق ایران و تراست در نظام حقوقی انگلستان
۳۱	مبحث اول: تاریخچه و چگونگی پیدایش
۳۲	مبحث دوم: ماهیت وقف و تراست
۳۳	مبحث سوم: شخصیت حقوقی وقف
۳۵	مبحث چهارم: تعذر در صرف منافع
۳۷	مبحث پنجم: قبض شرط صحت عقد وقف
۳۸	مبحث ششم: اداره وقف و تراست
۴۰	نتایج
۴۳	فصل سوم: نهاد فونداسیون (وقف) در نظام حقوقی فرانسه
۴۵	گفتار اول: ماهیت حقوقی و گونه‌های فونداسیون (وقف)
۴۶	مبحث اول: وقف مستقیم
۴۶	بند اول: وقف مستقیم در زمان حیات
۴۶	بند دوم: وقف مستقیم برای پس از وفات
۴۸	مبحث دوم: وقف غیرمستقیم
۴۸	بند اول: وقف غیرمستقیم در زمان حیات
۴۹	بند دوم: وقف غیرمستقیم برای پس از وفات
۵۰	گفتار دوم: مراحل حقوقی تاسیس بنیاد موقوفه (فونداسیون)
۵۰	مبحث اول: اعلام عام المنفعه بودن بنیاد موقوفه (فونداسیون)
۵۱	مبحث دوم: مجوز پذیرش هدایا و وصایا
۵۱	مبحث سوم: عدم مخالفت با قانون و نظم عمومی
۵۳	مبحث چهارم: نحوه فعالیت بنیاد موقوفه (فونداسیون)
۵۲	بند اول: شورای اداری
۵۴	بند دوم: حسابرسی
۵۴	بند سوم: نهاد ناظر
۵۲	بند چهارم: سیوه انحلال
۵۳	گفتار سوم: تحدید حاکمیت ارادهٔ واقفان از سوی دولت
۵۴	مبحث اول: کنترل دولت در تولد و ایجاد وقف
۵۶	مبحث دوم: کنترل دولت در زمان فعالیت‌های بنیاد موقوفه
بخش دوم: راهکارهای فقهی - حقوقی توسعه قلمروی نهاد وقف	
۵۶	فصل اول: امکان سنجی وقف پول و برخی گونه‌های اوراق بهادار
۵۹	گفتار اول: تحلیل ماهیت پول
۵۹	مبحث اول: شناخت و تبیین مفهوم پول

۵۹	بند اول: معنای لغوی پول
۶۰	بند دوم: معنای اصطلاحی پول
۶۱	مبحث دوم: ماهیت پول کنونی از دیدگاه فقهی
۶۱	بند اول: مالیت داشتن پول رایج
۶۲	بند دوم: منلی یا قیمی بودن پول رایج
۶۲	بند سوم: ممیزات پول کنونی
۶۳	گفتار دوم: وقف پول رایج و درهم و دینار
۶۳	مبحث اول: وقف پول نزد فقهای امامیه
۶۴	مبحث دوم: ادله بطلان و صحت وقف پول
۶۴	بند اول: ادله بطلان وقف پول
۶۹	بند دوم: ادله صحت وقف پول
۷۰	دلیل چهارم: وقف نقود به عنوان وقف مالیت
۷۲	مبحث سوم: وقف پول از منظر قانون مدنی و ردیابی آن در حقوق ایران
۷۳	بند اول: امکان وقف پول
۷۴	بند دوم: چگونگی وقف پول
۷۶	گفتار سوم: وقف سهام
۷۶	مبحث اول: تعریف و ماهیت حقوقی سهام
۷۹	مبحث دوم: امکان سنجی وقف سهام
۷۹	بند اول: مبانی موجود جواز وقف سهام
۸۵	بند سوم: رویه کنونی وقف سهام
۸۶	گفتار چهارم: وقف اوراق مشارکت
۸۶	مبحث اول: تعریف اوراق مشارکت
۸۸	مبحث دوم: امکان سنجی وقف اوراق مشارکت
۹۰	فصل دوم: امکان سنجی وقف حقوق مالی ناشی از مالکیت معنوی
۹۱	گفتار اول: بررسی شرط مالیت داشتن موضوع وقف
۹۲	مبحث اول: مالیت حقوق معنوی از منظر عرف و عقلا
۹۲	بند اول: گستره مصداقی مال
۹۳	بند دوم: تطبیق تعریف مال بر حقوق معنوی
۹۴	مبحث دوم: مالیت حقوق معنوی از منظر سارع
۹۵	گفتار دوم: مرور دلایل موافقان امکان وقف حقوق مالی ناشی از حقوق معنوی
۹۵	مبحث اول: «اصل حاکمیت اراده»
۹۷	مبحث دوم: «تمسک به عموماً صحت وقف»
۹۸	مبحث سوم: «تمسک به عموماً و اصل صحت عقود»
۹۸	مبحث چهارم: «امضایی، عرفی و عقلایی بودن عقد وقف»
۹۹	مبحث پنجم: «اصل عدم دلالت تداول بر حصر و حظر»
۹۹	مبحث ششم: «وقف از عقود مسامحتی است»
۱۰۰	گفتار سوم: واکاو و رد دلایل مخالفین امکان پذیرگی وقف اموال غیر مادی (حقوق مالکیت معنوی)

۱۰۰	مبحث اول: لزوم عین بودن مال موقوفه
۱۰۱	بند اول: بررسی دیدگاه فقها و حقوقدانان
۱۰۴	بند دوم: ناظر به مورد غالب (رفع شبهه ماده ۵۵ قانون مدنی)
۱۰۷	مبحث دوم: لزوم قابلیت قبض و اقباض عین موقوفه
۱۰۷	بند اول: مفهوم عرفی قبض
۱۰۸	بند دوم: مفهوم حقوقی قبض
۱۱۰	مبحث سوم: لزوم ماندگاری مال موقوفه
۱۱۲	مبحث چهارم: لزوم تأیید عقد وقف
۱۱۳	مبحث پنجم: محدودیت قانونی انتقال حقوق مالکیت معنوی
۱۱۶	فصل سوم: امکان سنجی وقف «شخص حقوقی»
۱۱۷	گفتار اول: ماهیت شخص حقوقی
۱۱۷	مبحث اول: نظریه حقیقی بودن شخص حقوقی
۱۱۸	مبحث دوم: نظریه مجازی (فرضی) بودن شخص حقوقی
۱۱۹	مبحث سوم: نظریه انتزاعی و اعتباری بودن شخص حقوقی
۱۱۹	گفتار دوم: موازین ایجاد و مصادیق شخص حقوقی
۱۱۹	مبحث اول: اشکام شخص حقوقی
۱۲۱	مبحث دوم: شرایط و عوامل ایجاد شخصیت حقوقی
۱۲۳	مبحث سوم: بررسی مصادیق شخصیت حقوقی در فقه امامیه
۱۲۳	بند اول: شخصیت حقوقی زمانه‌های مسلمانان
۱۲۵	بند دوم: شخصیت حقوقی جهات عمومی
۱۲۷	گفتار سوم: رفع تردیدات وقف شخص حقوقی و اثر جواز
۱۲۸	مبحث اول: منفعت شخص حقوقی
۱۲۸	مبحث دوم: عینیت شخص حقوقی
۱۲۹	مبحث سوم: مملوک بودن شخص حقوقی
۱۳۰	مبحث چهارم: اثر حقوقی جواز وقف شخص حقوقی
۱۳۱	فصل چهارم: جواز شرط بازگشت وقف به واقف
۱۳۱	گفتار اول: دیدگاه فقهای متقدم و نبیین محل اختلاف در طرح مسأله
۱۳۷	گفتار دوم: بررسی اعتبار ادله بطلان شرط خیار
۱۳۷	مبحث اول: اجماع
۱۳۷	مبحث دوم: تنافی با قصد قربت
۱۳۹	مبحث سوم: ایقاع بودن وقف
۱۳۹	مبحث چهارم: تنافی وقف با تعلق
۱۴۰	مبحث پنجم: مخالفت با مقتضای عقد
۱۴۱	مبحث ششم: بطلان وقف بر خود
۱۴۱	مبحث هفتم: مخالفت با سنت
۱۴۲	گفتار سوم: بررسی ادله صحت شرط خیار در وقف

مقدمه

از جمله نهادهای حقوقی که منشأ ایجاد سرمایه در روابط اقتصادی جامعه می‌گردد، نهاد وقف است. در گذشته اقبال عمومی به این نهاد، آن را به یکی از اثرگذارترین مبانی حقوقی در روابط اقتصادی جوامع اسلامی و به ویژه ایران تبدیل کرده بود، در حالیکه تغییر طبقات اجتماعی در ایران امروز و فریب شدن طبقه متوسط که اصولاً اعیان قابل توجهی در مالکیت خود جهت وقف ندارد امکان وقف از سوی تمام افشار جامعه را محدود کرده است. ضرورت احیای مجدد این نهاد در روابط اقتصادی، به ویژه در شرایط قبض اقتصادی که در فضای اقتصادی ایران حاکم شده است، از طریق راهکارهای فقهی و حقوقی ممکن است که به وسیله بازنگری و واکاوی دوباره در نهاد وقف به دست خواهد آمد. نگرش متداول و سنتی به وقف در حقوق ایران، آن را در اعیان محبوس نموده و شرط نایب نیز محدودیت حقوقی دیگری برای قلمروی نهاد وقف ایجاد نموده که با کاستن از این محدودیت ها، می‌توان، منتهی گسترش اقبال عمومی به وقف و احیای جایگاه درخشان تاریخی آن در فروکاستن از معضلات اقتصادی جامعه بود.

در محدوده تفحص نگارنده، تاکنون هیچ تحقیق جامعی با انگیزه گسترش قلمروی نهاد وقف و بازکردن محدودیت‌های فقهی و حقوقی از اقدام این نهاد انجام نگرفته است. هر چند که در پاره‌ای رساله‌های تحصیلات تکمیلی به امکان وقف برخی مصادیق جدید نظیر پول و اوراق بهادار پرداخته شده و در تحقیقی دیگر مسأله وقف اموال فکری نیز مورد بررسی قرار گرفته است، ضمن اینکه مفهوم «تراست» به عنوان نهادی حقوقی که ویژگی‌های سببه به وقف در حقوق ایران دارد، در حقوق انگلستان مورد مطالعه قرار گرفته و دست کم دو رساله در مقطع کارشناسی ارشد در خصوص بررسی مفهوم تراست در حقوق انگلستان به رشته تحریر درآمده است.

در بخش نخست این کتاب به منظور شناخت دقیق تر مفهوم وقف، به تبیین دقیق ماهیت این نهاد در حقوق ایران و وقف امامیه پرداخته شده و ضمن مقایسه آن با نهاد تراست، به بررسی ماهیت و تاریخچه نهاد تراست در حقوق انگلستان توجه شده است. همچنین با واکاوی در نظام حقوق فرانسه، نهاد فونداسیون به عنوان نزدیکترین مفهوم به نهاد وقف مورد مطالعه قرار گرفته تا به این ترتیب، وقف و نهادهای همگون آن مورد بررسی قرار گرفته باشند.

در بخش دوم نظر به اینکه مقصود از توسعه وقف در این کتاب حاضر، گسترش مصادیق مال موقوفه در نظر گرفته شده، سعی بر این شد که مصادیق نوینی از اموالی که می‌توانند به عنوان مال موقوفه قرار گیرند، بررسی شده و در این رویکرد، پول، اوراق بهادار و حقوق مالی ناشی از مالکیت‌های معنوی مورد اشاره قرار گرفت و همچنین از مفهوم شخص حقوقی به عنوان مفهومی که می‌تواند به عنوان مال موقوفه مورد بهره برداری حقوقی قرار گیرد یاد شده است.